Йөкмәткеһе

1. Аңлатма яҙыу ……………………………………………………………..................3
2. Уҡыу предметына дөйөм характеристика …………………………….................4
3. “Башҡорт теле” предметының уҡыу планындағы урыны ……………………........5
4. Уҡыу йылы аҙағына планлаштырылған һөҙөмтәләр …………………………......5
5. Уҡытыу предметының төп йөкмәткеһе …………………………………….…....6
6. Уҡыу йылы аҙағына 3- се класс уҡыусыһының әҙерлек кимәленә талаптар ………………………………… …………………………………….7
7. Календарь – тематик план ………………………………………….............…9
8. Уҡыу процесын методик ҡулланмалар һәм матди-техник яҡтан тәьмин итеү………………………………………………………………………….....17
9. Ҡушымта…………………………………………………………………..…..

1.Аңлатма яҙыу

Уҡытыу рус телендә алып барылған мәктәптәрҙең башҡорт теленән яҡынса эш программаһы дөйөм белем биреүҙең дәүләт стандартына нигеҙләнеп, заман талаптарына тура килтереп яңыртыу, унын сифатын һәм һөҙөмтәлеген күтәреү бурыстарын хәл итеү маҡсатында төҙөлдө һәм эш планын төҙөү өсөн нигеҙ булып тора.

- «Рәсәй Федерацияһы халыҡтары телдәре тураһында» законы;25.10.1991й.,№1807-1
- Рәсәй Федерацияһының «Мәғариф тураһында» законы;29.12.2012й.,№273-ФЗ
- «Башҡортостан Республикаһы халыҡтары телдәре тураһында» законы;15.02.1999й.,№216
- Башҡортостан Республикаһының «Мәғариф тураһында» законы;5.01.2004й.№60
- Башҡортостан Республикаһында Милли мәғарифты үҫтереү концепцияһы 31.12.2009й.№УП-730.

Башҡортостан Республикаһы Мәғариф министрлығы тарафынан тәҡдим ителгән программа Оҙайлы дауалауға мохтаж балалар өсөн, дәүләт ҡаҙна дөйөм белем биреү учреждениеһының,Шафран шифахана мәктәп - интернаты уҡыу планына ярашлы рәүештә тормошҡа ашырыла.

Эш программаһы Башҡортостан Республикаһы Мәғариф министрлығы тарафынан раҫланған "Башҡорт теленән программа" (Уҡытыу рус телендә алып барылған мәктәптәрҙең I-XI кластары өсөн) нигеҙендә төҙөлдө. Төҙөүселәре Толомбаев Х.А., Дәүләтшина М.С., Ғәбитова З.М., Усманова М.Г. - Ижевск: Книгоград, 2008.

Дәреслек: Башҡорт теле: Уҡытыу рус телендә алып барылған мәктәптәрҙең 3-се класс уҡыусылары өсөн дәреслек. Толомбаев Х. А., Дәүләтшина М.С. - Өфө: Китап,2010.

Эш программаһы 69 сәғәткә бүленгән (аҙнаға 2 сәғәт)

Программа йөкмәткеһе 3 йүнәлештән тора:

телмәр эшмәкәрлеген формалаштырыу;

телдең системаһын (фонетика, орфография, орфоэпия, грамматика, пунктуация) өйрәнеү;

бәйләнешле текст менән эшләргә өйрәтеүҙе күҙ уңында тота. Шулай уҡ унда милли тәрбиә тураһында ла мәсьәлә күтәрелә**.**

Программала ҡуйылған маҡсат һәм бурыстар:

1. Уҡыусыларҙы башҡорт әҙәби телендә дөрөҫ һөйләшергә, өйҙә, йәмәғәт урындарында, хеҙмәт процесында башҡорт әҙәби телен практик файҙаланырға өйрәтеү.

2.Башҡорт теленең фонетик, лексик, грамматик нормалары буйынса белем һәм күнекмәләр биреү.

3. Башҡорт телендә нәшер ителә торған гәзит-журналдарҙы, әҙәби китаптарҙы үҙ аллы уҡып аңлау күнекмәләрен биреү.

4. Үҙ фекереңде билдәле кимәлдә бәйләнешле итеп һөйләй һәм яҙа алыу күнекмәләрен формалаштырыу.

5. Телде өйрәнеү барышында балаларҙы башҡорт халҡының фәһемле тарихы, бай мәҙәниәте, сәнғәте, әҙәбиәте, башҡорт йолалары, күренекле шәхестәре, тыуған илдең тәбиғәте һ.б. менән

таныштырыу, уларҙы башҡорт донъяһына алып инеү, башҡорт халҡына, уның теленә, үҙе йәшәгән төйәккә ихтирам һәм һөйөү тәрбиәләү.
6. Бөтә һаналғандарға таянып, рус һәм башҡорт телдәрен, әҙәбиәтен өйрәнеү нигеҙендә, балаларға туған телгә ихтирам тәрбиәләү, уларға илһөйәр һәм интернациональ тәрбиә биреү.

Башҡорт телен өйрәнеүҙең шәхсән һөҙөмтәләренә түбәндәгеләр инә:

- тел кешеләрҙең аралашыу сараһы икәнде аңлау, үҙләштереү;
- башҡорт телен милли мәҙәниәттең бер күренеше тип ҡабул итеү;
- дөрөҫ һөйләү теле һәм яҙма тел кешенең индивидуаль мәҙәнилеге күрһәткесе;
- үҙ телмәренә иғтибарлы булып үҙ-үҙен баһалау һәләтлелеге

Башҡорт телен өйрәнеүҙең предмет- ара һөҙөмтәләре булып түбәндәгеләр тора:

- белем алыу (уҡыу-уҡытыу) бурыстарын хәл итеү өсөн төрлө сығанаҡтарҙан кәрәкле мәғлүмәт табыу маҡсатында, телде ҡуллана белеү оҫталығы;
- аралашыуҙың маҡсаты, бурысы, сараһы, тел шарттарында ориентирлашыу;
- телмәрҙе һәм аралашыу ситуацияһын иҫәпкә алып, коммуникатив бурыстарҙы (диалог, монологик телмәр, яҙма текстар) уңышлы атҡарыу маҡсатында, адекват телмәр сараларын һайлап ала белеү;
- үҙ фекереңде һәм позицияңды мөмкин тиклем теүәл итеп аңлатырға ынтылыу;
- һорауҙар биреү оҫталығы

Башҡорт телен өйрәнеүҙең предмет һөҙөмтәләренә түбәндәгеләр инә:

- башҡорт әҙәби теле нормалары (орфоэпик, лексик, грамматик) һәм телмәр этикеты ҡағиҙәләре тураһында башланғыс төшөнсә алыу;
- орфографик ҡағиҙәләрҙе һәм тыныш билдәләрен (өйрәнелгән кимәлдә) ҡуйыу ҡағиҙәләрен белеү;
- өн, хәреф, һүҙ өлөшө, телмәр киҫәге, һөйләм киҫәге, ябай һөйләм кеүек тел берәмектәрен таба, сағыштыра, классификациялай (бүлә), ҡылыҡһырлай (характеристика бирә) алыу оҫталығы;

Программа материалының үҙләштереү кимәле уҡыусыларҙың дәрестәрҙә телдән биргән яуаптарына һәм яҙма эштәренә ҡарап баһалана. Бының өсөн башҡорт теленән һәр класта түбәндәге күләмдә контроль эштәр, яҙма эштәр үткәреү ҡарала:

Яҙма эштәрҙең төрҙәре:
Күсереп яҙыу- 1
Һорауҙарға яуап- 2
Диктант- 4
Изложение-1

Яҙма эш төрҙәре (изложение,инша) яҙыу уҡыусыларҙың уҡыу кимәленә, белеменә, мөмкинселегенә ҡарап уҡытыусы ҡара-мағына ҡалдырыла һәм улар урынына шул уҡ күләмдә түбәндәге яҙма эштәр үткәргә мөмкин:

- карточкалар менән эш;
- һүрәт буйынса һөйләмдәр төҙөү;
- һүҙлек диктанты;
- һөйләмдәр төҙөү;
- һүҙлек менән эш;

- һүрәтләү иншаһы;
- синквейн төҙөү (слайд төҙөү: шәжәрәләр, минең ғаиләм…)

2. Уҡыу предметына дөйөм характеристика

Коммуникатив компетенция телмәр эшмәкәрлегенең төрҙәре, һөйләү һәм яҙма телмәр төрҙәрен үҙләштереүҙе иҫәптә тота, тел материалын һәм күнекмәләрҙе кәрәкле ситуацияларҙа ҡулланаалыуҙы талап итә.Коммуникатив компетенция аралашыуҙың маҡсатын билдәләй, телмәр ситуацияһын баһалай белеүҙе, аралашыусының коммуникация ысулдарын һәм ниәттәрен иҫәпкә алыуҙы, адекват стратегик аралашыуҙы һайлауҙы һәм үҙ телмәреңде аңлы рәүештә үҙгәртеүгә әҙер булыуҙы күҙ уңында тота.

Тел һәм лингвистик компетенция йәмғиәт күренеше булараҡ, тел тураһында тейешле белемде үҙләштереү нигеҙендә уның төҙөлөшөн, үҫешен, хәрәкәттә булыуын формалаштырыуҙы аңлата; башҡорт әҙәби теленең төп нормаларын үҙләштереү; һүҙлек запасын һәм уҡыусы телмәренең грамматик төҙөлөшөн байытыу; фән булараҡ лингвистика тураһында тейешле белем, уның төп бүлектәренә кәрәкле булған тел күренешен һәм факттарын анализлау һәм баһалау мөмкинлеген формалаштырыу; төрлө төрҙәге лингвистик һүҙлектәр менән ҡуллана белеү.

Мәҙәни компетенция туған телдең мәҙәниәтен сағылдырыусы форма булараҡ аңлауҙы күҙ уңында тота, тел һәм халыҡ тарихының бәйләнештә булыуын, башҡорт теленең милли-мәҙәни үҙенсәлеген, башҡорт телмәр этикет нормаларын үҙләштереүҙе, халыҡ-ара аралашыу мәҙәниәтен үҙләштереү; милли мәҙәни компонентлы һүҙҙәр мәғәнәһен аңлатыуҙы белдерә.

Башҡорт теле курсының коммуникатив-эшмәкәрлек йүнәлешен көсәйтеү, уны белем алыуға метапредмет һөҙөмтәләргә йүнәлтеү кешенең тышҡы мөхиткә тиҙ яраҡлашыу һәләтле һәм унда әүҙем эшмәкәрлекте дауам итеүгә һәләтле булараҡ, функциональ грамотлылыҡты формалаштырыуҙың мөһим шарттары булып тора.

Функциональ грамотлыҡтың мөһим индикаторы – предмет-ара статус: *коммуникатив универсаль укыу эшмәкәрлеге* (телмәр эшмәкәрлегенең бөтә төрҙәре менән эш итеү, тыңдаштәре һәм оло кешеләр менән аралашыуҙы ҡороу; телдән һәм яҙма телмәрҙе адекват ҡабул итеү; ҡуйылған проблема буйынса үҙ ҡарашыңды теүәл, дөрөҫ, логик яҡтан төҙөк һәм тасуири әйтеп биреү, аралашыу процесында яҙма һәм һөйләү телмәре нормаларын һәм башҡорт телмәр этикетын һаҡлау); *танып белеү универсаль укыу эшмәкәрлеге* (проблеманы асыҡлау, дөрөҫ аргументлай белеү, логик яҡтан төҙөк фекер йөрөтөү, иҫбатлай табыу, раҫлаусы йә кире ҡағыусы тезис килтереү; библиографик эҙләнеүҙе тормошҡа ашырыу, төрлө сығанаҡтарҙан кәрәкле мәғлүмәтте алыу, төп һәм өҫтәмә мәғлүмәтте билдәләү, уҡыу маҡсатын асыҡлау, аралашыу маҡсатынан сығып уҡыу төрөн һайлау; мәғлүмәти-компьютер сараларын ҡулланыу; мәғлүмәтте системаға килтереү һәм киренән эшкәртеү һәм уны төрлө ысулдар менән күрһәтеү); *регулятив универсаль укыу хәрәкәте* (эшмәкәрлек маҡсатын куя һәм аныҡ итеп әйтә белеү; үҙ баһалау, үҙ коррекциялау һ.б. тормошҡа ашырыу.) Функциональ грамоталыҡтың мөһим компоненты телмәр эшмәкәрлеге төрҙәренә нигеҙләнә һәм мәктәптә туған телде өйрәнеү аша уҡыусыларҙың фекерләү һәләтен маҡсатлы йүнәлештә үҫтереүҙе күҙ уңында тота.

Функциональ грамоталыҡты формалаштырыу, уҡыусыларҙың телмәр эшмәкәрлеген камиллаштырыу башҡорт теленең төҙөлөшө һәм аралашыуҙың төрлө шарттарында уны ҡулланыу үҙенсәлектәренән белеү нигеҙендә төҙөлә. Уҡыу процесы телде анализлау күнекмәләрен формалаштырыуға ғына йүнәлдерелгән булырға тейеш түгел, ә шулай уҙ телмәр мәҙәниәтен тәрбиәләү, тормошта мөһим күнекмәләрҙе формалаштырыу, төрлө уҡыу төрҙәрен ҡулланыу, тексты мәғлүмәти эшкәртеү, мәғлүмәтте төрлө формала эҙләү, телмәр ситуацияһына, әҙәби тел нормаларына һәм аралашыуҙың этик нормаларына яраҡлы төрлө ысулдарын файҙаланыу. Шулай итеп, төп дөйөм белем биреү мәктәптәрендә башҡорт телен уҡытыу баланың дөйөм мәҙәни кимәлен үҫтерегә, артабан уҡыуын төрлө белем биреү учреждениеларында дауам итә алырлыҡ кимәлдә булырға тейеш.

3. “Башҡорт теле” предметының уҡыу планындағы урыны

Уҡыу планы буйынса Оҙайлы дауалауға мохтаж балалар өсөн, дәүләт ҡаҙна дөйөм белем биреү учреждениеһы, Шафран шифахана мәктәп - интернатының яңы быуын Федераль дәүләт стандарты планына ярашлы 3 вариант нигеҙендә төҙөлдө. Дөйөм белем биреүсе мәктәптә башҡорт телен өйрәнеүгә 3-се класта 69 сәғәт, аҙнаһына 2 сәғәт бүленә.

4.Уҡыу йылы аҙағына планлаштырылған һөҙөмтәләр:

I. Шәхси сифаттар:

1. Үҙ милләтен,Ватанын, тыуған яғын яратыу;
2. Этник һәм милли сағылышын таныу:
   - үҙаллылыҡҡа, белем алыуға етди һәм яуаплы ҡарау;
   - мәктәп һәм кабинет йыһаздарына, уҡыу әсбаптарына һаҡсыл ҡарау;
   - атай-әсәйгә, тиҫтерҙәренә иғтибарлы һәм ихтирамлы булырға;
3. ғаилә һәм йәмғиәт ҡиммәттәрен ихтирам итеү, үҙ аллы эшләү һәм үҙ эштәренә яуап бирергә әҙер булыу;
4. ҡыҙыҡһыныусан, әүҙем булыу һәм донъяны танып белеүгә ынтылыу;
5. Динамик үҙгәреүсән һәм үҫтерешле донъяла үҙенең социаль ролен аңлау;
6. әхлаҡ, социаль ғәҙеллек һәм ирек хаҡындағы ҡараштар нигеҙендә үҙ аллы үҫешкә һәләтле булыу;
7. һәр саҡ этик тойғолар, ихтирамлылыҡ һәм эмоциональ – әхлаҡ һәм икенсе кешеләрҙең тойғоларын уртаҡлаша алыу;

II.Метапредмет һәләттәре:

1. Уҡыу күнекмәләре нигеҙҙәрен белеү, үҙенең эшмәкәрлеген ойошторорға һәләтле булыу;
2. үҙенең уҡыу эшмәкәрлегенең нигеҙҙәрен проектлау, баһаларға һәләтле булыу, уңышҡа өлгәшеүҙең эффектив юлдарын билдәләй белеү;
3. үҙенең йәш мөмкинлектәренән сығып компьютер грамоталылығына эйә булыу, кәрәкле мәғлүмәт йыйыу, анализлау, эшкәртеү маҡсатында Интернетҡа сыға белеү,тексты табыу, уны төҙәтә һәм техник эшкәртә белеү;
4. Аңлы уҡыу күнекмәләрен үҙләштереү, төрлө стиль һәм жанрҙағы текстарҙы үҙ аллы уҡый белеү, тексттың төп фекерен билдәләү, йөкмәткеһен еткерә алыу, уның буйынса һорауҙарға яуап биреү;
5. Сағыштырыу, анализ, синтез, дөйөмләштереү кеүек логик эшмәкәрлеккә эйә булыу, оҡшаш сифаттары буйынса классификациялау, сәбәп-эҙемтә бәйләнештәрен һәм оҡшашлыҡты булдырыу;

III. Предмет һәләттәре:

1. Башҡорт теле Башҡортостандың, рус теле Рәсәй Федерацияһының дәүләт һәм аралашыу теле булараҡ мәғәнәһен аңлау;
2. Телмәр этикетына, аралашыуға төрлө тасуири тел сараларына эйә булыу;
3. Уҡыуҙың төрлө төрҙәрен файҙаланыу: танышыу, өйрәнеү, һайлап, эҙләп, аңлы рәүештә ҡабул итеү һәм текстарҙың йөкмәткеһен аңлап, геройҙарҙың эшенә, ҡылығына әхлаҡи баһа биреү;
4. Уҡыу компонентына, үҫешкән телмәр оҫталығына эйә булыу, йәғни ҡысҡырып уҡыу һәм үҙ аллы уҡыу техникаһына анализдың элементар әҙәбиәт төшөнсәләр менән художестволы, фәнни- популяр һәм уҡыу текстарын үҙгәртеп ҡора белеү;
5. һөйләмгә тулы синтаксик анализ: интонация буйынса һөйләм төрөн билдәләү, баш һәм эйәрсән киҫәктәрен табыу, һөйләмде мәғәнәһе яғынан бәйле һүҙбәйләнештәргә тарҡата белеү;

6. Текст буйынса изложение яҙыу, инша ижад итеү, тирә-яҡтағы күренештәрҙе һүрәтләп, хәл-ваҡиғаларҙы эҙмә-эҙ бәйән итеп, текст төҙөп яҙа белеү;

5.Уҡытыу предметының төп йөкмәткеһе

1. **Танышыу - 7 сәғәт**.

Мәктәп, класс бүлмәләре, дәрестәр, кластағы уҡыусылар, уларҙың эштәре. Темаға ҡараған һүҙҙәрҙе өйрәнеү. Һүҙҙәрҙә ҡалын һәм нәҙек ялғауҙар. Икенсе класта өйрәнгәндәрҙе иҫкә төшөрөү. Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре һәм хәрефтәре, һөйләмдә һүҙҙәрҙең урыны.

2. **Мәктәптә – 6 сәғәт.**

Балаларҙың үҙҙәре уҡыған мәктәп, уның үҙенсәлекле билдәләрен, урынлашыуын, кабинеттарын белеүе. Һүҙҙәрҙең предметты, билдәне, эште белдереүе.

3. **Һөнәрҙәр– 4 сәғәт**.

Кешеләрҙең һөнәрҙәре тураһында мәғлүмәт. Һөйләмдә хәбәрҙең урыны.

4. **Йыл миҙгелдәре – 8 сәғәт**.

Мәктәп баҡсаһы, емеш-еләктәр, уларҙың ҡыуаҡтары, балаларҙың баҡсалағы эштәре. Ошо темаға ҡараған һүҙҙәр, уларҙы дөрөҫ әйтеү. *Һәм, ә, ләкин* теркәүестәрен ҡулланыу.

5. **Кейем-һалым– 7 сәғәт.**

Кейем-һалым исемдәре, уларҙың үлсәме, кейем һатып алыу, уларҙы бөхтә тотоу. Башҡорт телендә килеш һәм зат ялғауҙарын ҡулланыу.

6. **Ғаилә – 10 сәғәт.**

Үҙенең ғаиләһе, ғаилә ағзалары, уларҙың эштәре, туғанлыҡ мөнәсәбәте тураһында һөйләшеү. Башҡорт телендә эйәлек ялғауҙарын практик үҙләштереү.

7. **Тыуған көн– 2 сәғәт.**

Ҡотлау һүҙҙәрен өйрәтеү. Ҡотлау открытка яҙҙыртыу.Һүҙҙәрҙең һөйләмдәге урыны.

8. **Тәбиғәт – 7 сәғәт.**

Башҡортостандың тәбиғәте, уның күренештәре хайуандар һәм үҫемлектәр тормошондағы үҙгәрештәр. Шиғырҙар, хикәйәләр уҡыу һәм һөйләү.

9. **Башҡортостан- 3 сәғәт.**

Башҡортостандың ҡалалары, ауылдары, йылғалары, күлдәре тураһында мәғлүмәт биреү. Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәрен ҡабатлау, темаға ҡараған башҡорт һүҙҙәрен дөрөҫ әйтеү күнекмәләрен камиллаштырыу.

Сәйәхәт. Транспорт. – 15 сәғәт.

Транспорт төрҙәре, Башҡортостан ҡалалары менән таныштырыу. Юл ҡағиҙәләрен тотоу.
Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәрен ҡабатлау, темаға ҡараған башҡорт һүҙҙәрен дөрөҫ әйтеү күнекмәләрен камиллаштырыу.

6.Уҡыу йылы аҙағына 3- се класс уҡыусыһының әҙерлек кимәленә талаптар :

Уҡыу йылы аҙағында 3 класс уҡыусылары түбәндәге белем һәм күнекмәләргә эйә булырға тейеш:

1. Һөйләгәнде йәки уҡығанды аңлай алыу (аудирование):
- уҡытыусының, иптәшенең һөйләгәнен, уҡығанын аңлай алыу;
- иҫәнләшеү, һаубуллашыу, рәхмәт әйтеү, ғәфү үтенеү, үтенесте белдереү, рөхсәт һорау (телмәр этикеты);
- текстың йөкмәткеһе, ситуация буйынса һорау биреү.

2. Уҡыған текст буйынса, күҙәтеүҙәр нигеҙендә һөйләй белеү, ситуацияға ярашлы һөйләшеү (говорение):
- бәләкәй күләмле текстың йөкмәткеһен һөйләү,
- һүҙлек һүҙҙәрен белеү, уларҙы дөрөҫ ҡулланып һөйләү,
- диалог төҙөү, төркөмдәрҙә һөйләшеү,

- үҙең, ғаилә ағзалары, уларҙың исемдәрен белеү, һөнәр-шөғөлдәре, туғанлыҡ мөнәсәбәте һ.б. тураһында һөйләү,
- ваҡиғаға, персонажға үҙ мөнәсәбәтеңде әйтеп биреү,
- башҡорт теленән руссаға һәм киреһенсә тәржемә итеү.

3. Уҡыу (чтение):
   - тексты дөрөҫ, шыма, талғын уҡыу (орфоэпик нормалар нигеҙендә),
   - поэтик әҫәрҙәрҙе дөрөҫ интонация менән уҡыу,
   - уҡыған тексттың йөкмәткеһен билдәләй алыу, персонаждарын әйтеү,
   - текстан һорауҙарға яуаптар табыу, уҡып күрһәтеү.
4. Яҙыу (письмо):
   - хәрефтәрҙе матур, дөрөҫ, тейешле кимәлдә тоташтырып яҙыу,
   - ҙур булмаған тексты күсереп яҙыу,
   - шундай уҡ текст буйынса йә картина нигеҙендә 2-3 һорауға яуап яҙыу,
   - бирелгән ситуация буйынса 2-3 һөйләмдән торған текст яҙыу,
   - ныҡлы әҙерлектән һуң өйрәтеү характерындағы диктант, изложение, инша яҙыу (программала күрһәтелгән нормалар күләмендә).

8.Уҡыу процесын укыу- укытыу методик һәм матди-техник яктан тәьмин итеү

1. Усманова М. Г. Башҡорт теле грамматикаһы таблицаларҙа һәм схемаларҙа.
2. Толомбаев Х.А., Дәүләтшина М. С., Сиразетдинов З. Ә. Башҡортса өйрәнәйек. Урыҫ мәктәптәренең 1-4 – се синыфтары өсөн башҡорт теленән электрон дәреслек. – Өфө: Мәғариф министрлығы, 2003.
3. Аслаев Т. Х., Атнағолова С.В. Телмәр үҫтереү буйынса сюжетлы картиналар.- Өфө:Китап, 1996.
4. Башҡорт әҙәбиәте буйынса аудио-видеоәсбап.- Өфө: Башҡортостан Республикаһының Мәғариф министрлығы. 2005.
5. Башҡорт теле грамматикаһы таблицаларҙа. Фонетика. Морфология. – Башҡортостандың бәләкәй даһийы. Өфө : «Эдвис» уҡытыу – методика үҙәге, 2008.
6. Башҡорт теленең аңлатмалы һүҙлеге,башланғыс синыф уҡыусылары өсөн,З.Ғ.Ураҡсин, З.Ә.Сиразитдинов,Н.Ф.Суфьянова, Өфө: Китап, 2005
7. Уҡыусылар өсөн тел буйынса укыу- уҡытыу методик комплекты : Башҡорт теле: Уҡытыу урыҫ телендә алып барылған мәктәптәрҙең 6-сы класс башҡорт балалары өсөн дәреслек. Тикеев Д.С., Хажин В.И.,һ.б. – Өфө: Китап, 2008.
8. Башҡорт алфавиты һүрәттәрҙә.
9. Тел төҙәткестәр, тиҙәйткестәр, һанамыштар. Төҙөүселәр: Иҫәнғолова Ә.Ф., Дәүләтҡолова Г.Ш. – Өфө, 2008.
10. Башҡорт теленән изложение текстары йыйынтығы. 1- 4 – се класс уҡытыусылары өсөн ҡулланма.
11. Ял минуттары өсөн күнегеүҙәр. Методик ҡулланма. Төҙөүселәр: Иҫәнғолова Ә.Ф., Дәүләтҡолова Г.Ш. – Өфө, 2008.

Материаль-техник ҡулланмалар

- телевизор;
- видеомагнитофон;
- DVD плеер
- компьютер;
- мультимедиапроектор.

Ҡушымта

1-4 – се класс у7ыусыларыны8 баш7орт теле буйынса белемд2рен,беле162рен (умение) 32м к1некм2л2рен ба3алау нормалары

Телдән яуаптарбы ба3алау:

У7ыусылар6ың телдән 3өйләмен, уның фонетик, грамматик я4ы менән бер рәттән тасуири у7ыуы ла и9әпкә алына. Телдән 3орау форма3ында үткәрелә тор4ан күнегеүбәр һәр дәрестә алып барыла.

Тыңлап аңлау күнекмәләрен ба3алау:

1. “тулы3ынса аңланы”
2. “өл0шсә аңланы”
3. “аңламаны”

У7ыусының монологик 3өйлә1ен ба3алау:

1. – тә7дим ителгән тема (рәсем, ситуация) буйынса хикәй2 төб0й бел3ә;
   - дөр09 интонация менән, тулы, эбм2-эблекле итеп, текс7а ба3а биреп, мөнәсәбәтен күр3әтеп 3өйл2й ал3а;
   - тупа9 булма4ан пауза хаталары ебәрел3ә лә, **“5”ле** 7уйыла.

2 –се класта бәйләнешле 3өйл21 – 4 -5 30йл2мд2н тәшкил итә.

2. – айырым паузалар, 1-2 3өйләм хата3ы я3а3а;
   - у7ытыусы тарафынан икенән арты7 булма4ан асы7лаусы 3орау бирел3ә,”**4” ле** 7уйыла

3. – теманың төп й0км2тке3ен ас3а;
   - 4-6 3өйл21 хата3ы ебәр3ә;
   - у7ытыусы тарафынан икенән арты7 асы7лаусы 3орау бирел3ә й2ки у7ытыусы ярбамынан баш7а й0ктке3ен 3өйлә1бе башлай(тамамлай) алма3а, **“3”л0** 7уйыла.

4. – 3өйләг2ндә эбм2-эблеклелек 3а7ланма3а;
   - паузаларба те12л3еблект2р кит3ә;
   - 6- нан арты7 3өйләм хата3ы һәм грамматик хата я3а3а, “**2”ле** 7уйыла.

Диалогик 3өйләмде ба3алау:

1. – тейешле темпта дөр09 интонация менән 3орау 7уй3а;
   - әңгәмәләшенең 3ораубарына тулы яуап 7айтар3а, “**5**”ле 7уйыла

2. – дөр09 3орау биреп, үбе лә әңгәмәләшенең 3орауына яуап бир32, ләкин 3өйлә1 ва7ытында у7ытыусы ярбамына мохтаж бул3а;
   - 2-3 30йләм хата3ы ебәр3ә, “**4”** ле 7уйыла.

3. – у7ытыусы ярбамында 4ына 3орау бир3ә й2ки яуап бир32;
   - 3ораубар биргәндә, 3үббәр һәм грамматик формалар табыуба те12л3еблект2р ебәр3ә й2ки өйрәнгән теманы8 бер өл0ш0н генә үбләштер3ә;
   - 4-5 3өйләм хата3ы ебәр3ә, **“3**” л0 7уйыла.

4. – әңгәмә ва7ытында бур ауырлы7 мен2н генә 3орау бир3ә;
   - 3ораубар4а үб көс0 менән яуап бирә алма3а;
   - 6- нан арты7 хата ебәр3ә, “**2**” ле 7уйыла.

Контроль диктантты тикшергәндә, түбәндәге хаталар төҙәтелә, ләкин баһалағанда иҫәпкә алынмай:

1) мәктәп программаһына индерелмәгән ҡағиҙәгә яҙылыштар;

2) әле үтелмәгән ҡағиҙәгә яһалған хаталар;

3) автор ҡуйған ҡатмарлы пунктуацияға хаталар;

4) механик рәүештә бер хәреф урынына икенсеһен яҙыу (мәҫәлән: *ата* урынына *аша).*

Диктантҡа билдә ҡуйғанда шулай уҡ хаталарҙың характерына иғтибар итергә кәрәк. Хаталарҙы иҫәпләгәндә тупаҫ булмағандары, йәғни грамоталылыҡты билдәләү өсөн әһәмиәте юҡтары, айырым билдәләнә. Былдай хаталарҙың икеһе берәүгә иҫәпләнә.

Түбәндәге хаталар тупаҫ булмаған хаталарға инә:

1) ҡағиҙәләрҙең иҫкәрмәләренә ҡараған хаталар;

2) бәйләү юлы менән яһалған ҡушма яңғыҙлыҡ атамаларҙа ҙур хәрефтең яҙылышына хаталар;

3) бер тыныш билдәһе урынына икенсеһен ҡуйыу;

4) үҙләштерелгән һүҙҙәрҙең ялғауҙары яҙылышына хаталар.

Диктант бер генә билдә менән баһалана.

«5» билдәһе — тупаҫ булмаған 1 орфографик, 2 пунктуацион хата булған эшкә,

«4» билдәһе 4 орфографик, 3 пунктуацион йә 1 орфографик, 6 пунктуациоң, йә орфографик хатаһыҙ, 7 пунктуацион хатаһы булған диктантҡа ҡуйыла. Әгәр хаталар араһында бер типтағылар булһа, 5 орфографик хаталы эшкә лә «4» билдәһе ҡуйырға мөмкин.

«3» билдәһе 6 орфографик, 6 пунктуацион йә 3 орфографик, 9 пунктуацион, йә 12 пунктуацион хаталы эшкә ҡуйыла. Әгәр эштә өс бер типтағы хата ебәрелһә, 8 орфографик, 8 пунктуацион хаталы эшкә лә «3» билдәһе ҡуйырға мөмкин.

«2» билдәһе 9 орфографик, 9 пунктуацион йә 8 орфографик, 10 пунктуацион хатаһы булған диктантҡа ҡуйыла. Хаталар һаны 15 орфографик хатанан да артып китһә, «1» билдәһе ҡуйыу уҡытыусы ҡарамағында.

Әгәр контроль диктанттан һуң өҫтәмә грамматик, орфографик, лексик эштәр тәҡдим ителһә, уларҙың һәр береһе айырым баһалана.

Грамматик биремдәрҙе баһалағанда түбәндәгеләрҙе иҫәпкә алыу тәҡдим ителә:

«5» билдәһе бөтә эште лә теүәл йә бер хата булғанда,

«4» билдәһе эштең яртыһынан күберәге дөрөҫ эшләнгәндә,

«3» билдәһе яртыһынан әҙерәге дөрөҫ әшләнгәндә,

«2» билдәһе бер эш тә дөрөҫ эшләнмәгәндә ҡуйыла.

Иншаларбы 32м изложениеларбы ба3алау

Инша 32м изложениелар я66ырыу аша у7ыусыларбы8:

1) теманы аса беле1е,тел сараларын инша й2ки изложениены8 тема3ына 32м улар6а4ы т0п фекерб6е а8латыу бурыстарына ярашлы 3айлай беле1е,
2) я64анда,грамматик нормалар4а 32м д0р09 я6ыу 7а4и62л2рен2 таянып эш ите1е тикшерел2. Шуны8 0с0н инша4а ла,изложение4а ла 32р ва7ыт ике билд2 7уйыла.Беренсе билд2 мен2н- улар6ы8 й0км2тке3е 32м телм2р т060л0ш0,икенсе билд2 мен2н грамоталылы7 ким2ле ба3алана.

<table>
<tr><th colspan="3">Ба3алар6ы8 т0п критерий6ары</th></tr>
<tr><td>Й0км2тке 32м телм2р т060л0ш0</td><td>Грамоталылы7</td><td>Ба3алау</td></tr>
<tr><td>1.Я6ма эште8 й0км2тке3е тулы3ынса тема4а тура кил32,
2. Фактик хата булма3а,
3.Й0км2тке эбм2-эблекле бирел32 (план буйынса й2ки план3ы6),
4. Эш лексик я7тан бай булыуы мен2 айырылп тор3а,
5.Эш тема4а 32м т0п фекер6е а8латыу ма7сатына</td><td>Я6ма эшт2 1 орфографик,й2ки 1 пунктуацион,й2ки 1 грамматик хата (тим2к,б0т23е 1 ген2 хата)</td><td>«5» билд23е 7уйыла</td></tr>
</table>

ярашлы стилд2 я6ыл3а,телм2ре тасуири бул3а, И9к2рм2. Бер ген2 телм2р хата3ы 32м бер ген2 й0км2тке хата3ы бул4ан я6ма эшк2 «5» билд23е 7уйыр4а м0мкин.	бул3а,	
1. Эште8 й0км2тке3е,ниге662,тема4а тура кил32 (теманан ситк2 ките1 бик а6 бул3а), 2. Й0км2тке, ниге662,д0р09 бирел32,2мм2 эшт2 бик а6 бул3а ла,фактик хаталар осра3а, 3. Т0п фекер6е а8латыу э6м2-э6леклегенд2 тупа9 булма4ан етеш3е6лект2р ген2 бул3а, 4. Я6ма эш,ниге662,синоним 31662рг2 32м синонимик грамматик формалар4а бай бул3а, 5. Эш бер т0рл0 стилд2 я6ылыуы 32м тасуири булыу мен2н айырылып тор3а, И9к2рм2. Я6ма эште8 телм2р хаталары 0ст2н д2,й0км2тке3енд2ге хаталар икен2н д2 артма3а,у4а «4» билд23е 7уйыр4а м0мкин.	Я6ма эшт2 2 орфографик 32м 2 пунктуацион хата, й2ки 1 орфографик 32м 3 пунктуацион хата бул3а,й2ки бер орфографик хата3ы ла булмайынса, пунктуацион хаталары 4-т2н,32м грамматик хаталары 2-н2н артма3а,	**«4»** билд23е 7уйыла
1. Я6ма эшт2 теманы ситк2 ките1г2 7ара4ан етди хаталар бул3а, 2. Т0п фекер д0р09 а8латыл3а,2мм2 эшт2 фактик хаталар еб2релг2н бул3а, 3. Айырым 0л0шт2ренд2 т0п фекер6е а8латыу э6м2-э6леклеге бо6ол3а, 4. Я6ма эш бер т0рл0р2к типта4ы синтаксик конструкциялар6ан тор3а,316леге ярлы,31662р6е 7улланыу6а хаталар бул3а, 5. Эш тема 32м уны а8латыу (асыу)талап итк2н бер т0рл0 стилд2 я6ылма3а, И9к2рм2. Я6ма эшт2ге телм2р хаталары 5-т2н ,й0км2ткелеге хаталар 4-т2н артма4ан х2лд2 л2,эшк2 **«3»** билд23е 7уйыр4а м0мкин.	Я6ма эшт2 **4** орфографик 32м **4** пунктуацион хата,й2ки 3 орфографик 32м 5 пунктуацион хата, й2ки 7 пунктуацион хата 32м орфографик хата3ы6 бул3а,шулар 09т0н2 4 грамматик хата еб2рел32,	**«3»** билд23е 7уйыла
1. Я6ма эш тема4а тура килм232, 2. Фактик хаталар к1п бул3а, 3. Эште8 60т2 0л0шт2ренд2 фекер а8латыу э6м2-э6леклеге бо6ол3а,текст 0л0шт2ре ара3ында б2йл2неш булма3а,план4а яраш3ы6 бул3а, 4. №16леге 4262тт2н тыш ярлы бул3а,эш 16-ара б2йл2неше булма4ан бер т0рл0 конструкциялы 7ы97а 30йл2мд2р62н тор3а,31662р 7улланышында ла хаталр осра3а, 5. Эшт2 стилде8 бер т0рл0л0г0н2 ирешелм2г2н бул3а, И9к2рм2. Я6ма эшт2ге телм2р хаталары 7-н2н,й0км2тке3енд2ге хаталар 3аны 6-нанартма4ан х2лд2 л2,у4а «2» билд23е 7уйыр4а м0мкин.	Орфографик хаталары 7-н2н,пунктуацион хаталары 7-н2н ,грамматик хаталар 6а 7-н2н арт3а,	**«2»** билд23е 7уйыла

Билдәләр	Баһалауҙың төп критерийҙары	
	Йөкмәтке һәм телмәр	грамоталылыҡ

«5»	1.Эштең йөкмәткеһе темаға тулыһынса тап килә. 2.Фактик хаталар юҡ. 3.Йөкмәтке эҙмә-эҙлекле асыла. 4.Эштең һүҙлеге бай. 5.Стиль һәм мәғәнәүи яҡтан текст камил.Эштә йөкмәтке яғынан-5,телмәр яғынан 5 кәмселек булырға мөмкин.	3орфографик, 3 пунктуацион йә 4 грамматик хата булыуы мөмкин.
“4”	1.Эштең йөкмәткеһе нигеҙҙә темаға тура килә(бер ни тиклем тайпылыштар бар). 2.Йөкмәтке дөрөç,ләкин ҡайһы бер фактик,һөйләм төҙөлөшөндә хаталар бар. 3.Фекер ебендә бер ни тиклем эҙмә-эҙлелек боҙолған. 4.Ҡайһы бер осраҡта һүҙҙәрҙең ҡулланылышында хата китеүе мөмкин. 5.Эштең стиле ярайһы уҡ төҙөк һәм мәғәнәле.Дөйөм алғанда,эштең йөкмәткеһендә 8,телмәрендә 8 кәмселек булыуы мөмкин.	7 орфографик,6 пунктуацион йәки 2 орфографик, 13 пунктуацион, 5 грамматик хата
“3”	1.Эш теманан байтаҡ ҡына ситкә тайпылған. 2.Эштең йөкмәткеһе нигеҙҙә дөрөç,ләкин фактик,һөйләм төҙөлөшөндә хаталар байтаҡ. 3.Эҙмә-эҙлелек тулыһынса һаҡланмай,һүҙҙәрҙең ҡулланылышында хаталар бар. 4.Эштә йөкмәтке яғынан -15,телмәре яғынан15 хата булыуы мөмкин.	10 орфографик,13 пунктуацион, 8 грамматик хата
“2”	1.Эш теманы асмай. 2.Бик күп фактик,һүҙҙәр ҡулланылышында хаталар ебәрелгән. 3.Эштең бөтә өлөштәрендә лә фекерҙең эҙмә-эҙлелеге боҙолған,һөйләмдәр урынлы ҡулланылмаған,бәйләнеш юҡ. 4.Эштең йөкмәткеһендә-20 ,телмәрендә-20-нән күберәк хата ебәрелгән.	12-15орфографик,10 пунктуацион,12 грамматик хата

Тасуири уҡыу һәм ятлауҙар өсөн.

Программа буйынса бөтә кластарҙа ла һәр сиреккә уртаса икешәр шиғыр йәки сәсмә әҫәр өҙөгө ятлатылырға тейеш.

Ятланасаҡ әҫәрҙе баһалау өсөн түбәндәге баһалар ҡуйыла.

«5» - бер ниндәй тотҡарлыҡһыҙ тасуири итеп ятлай,паузалар теүәл талаптарға тура килә.
“4”- Әҫәр тотҡарлыҡһыҙ һөйләнә,әммә тасуирилыҡ етешмәй.
“3”- Тасуири итеп һөйләп тә,уҡыусы дүрт-биш тапҡыр тотҡарлана,йәки яңылыша.
Ике шиғыр йәки өҙөк ятланмаһа,сиреккә,йыллыҡ баһа “3”-тән артыҡ ҡуйылмай

Уҡыу тиҙлеген тикшереү

Башланғыс кластарҙан алып, һәр бала билдәле бер кимәлдә, тиҙлектә шыма итеп уҡый белергә лә бурыслы. Ғөмүмән, етеҙ, дөрөҫ, тасуири уҡыу, уҡырға өйрәтеү әҙәбиәт дәрестәренең тәүге мөһим талаптарының береһе. Уны, йәғни уҡыу тиҙлеген, 1 бала минутына күпме һүҙ укыуына ҡарап билдәләйҙәр. Һәр сирек һайын бер тапҡыр уҡыу тиҙлеге тикшерелә. Баһалар класс журналына ҡуйыла. Түбәндә башланғыс кластарҙан алып, уҡыусы минутына күпме һүҙ уҡырға тейеш булған һандар килтерелә. Уларға ҡарап, уҡыу тиҙлегенә ниндәй талаптар ҡуйылғанын билдәләргә мөмкин.

Баһалар

Баһалар кластар	«5»	«4»	«3»	«2»
I	30	25	15	15-тән кәмерәк
II	55	45	30	30-ҙан кәмерәк
III	65	55	40	40-тан кәмерәк
IV	80	75	55	55-тән кәмерәк
V	100	90	80	80-дән кәмерәк
VI	110	100	90	90-дан кәмерәк
VII	120	110	100	100-ҙән кәмерәк
VIII	130	120	110	110-дан кәмерәк
IX	140	130	120	120-нән кәмерәк

Контроль диктанттар.

Матур к0н.

Б0г0н к0н 42ж2п матур. К1к к0мб26е аяб, з28г2р.Алтын 7ояш к0л2с йылмая. Б0т2 донъя нур4а мансыл4ан.

Тал4ын 4ына ел и92. ?айын япра7тары 7ыштырбаша. Г0р килеп 7оштар сутылдаша. Улар й2мле к0нг2 3о7ланып, йырлай т09л0.

Тау.

Тау бите тек2.Уны8 т1б23ен2 таштар 0й0лг2н. Улар алы9тан т0рл0 кейект2р6е х2терл2т2. Таштар6ан у8дара7 – артыш 0й0м0. Унан арыра7 а7 7айындар к1рен2. Улар таубы я7тыртып тор4ан т09л0. Таубы8 3ул я4ында 7ара4айбар тебелеп ба97ан. Улар таубы та4ы ла 6урыра7 ,серлер2к к1р32т2 ке1ек.

Я6.

Й2мле я6 ет2. ?ояш к0нд2н к0н ны4ыра7 йылыта. ?ар ти6 ирей. Ая7 а9ты е1еш. Йылы дымлы урында й2шел 1л2н к1рен2. А4ас б0р0л2ре б1тр2. Улар6ан т2мле е9 б0рк0л2. Йыл4ала бо6 кит2. Йылы я7тан 7оштар 7айта.

Урман докторы.

Тумыртҡа – бик уңған ҡош.Ул урманда иртәнән кискә тиклем туҡылдай. Көслө һәм озон суҡышы менән ул ағас ҡабығын тишә. Ундағы бөжәктәрҙе соҡоп сығара. Тумыртҡа ағастарҙы төрлө ҡоротҡостарҙан һаҡлай. Шуға тумыртҡаны «урман докторы» тип атайҙар.

Изложение.

Матур иртә.

Б0г0н каникулды8 т21ге к0н0. Ай3ылыу тор6о ла т26р2л2р6е 6ур итеп асып еб2р6е.Б1лм2г2 саф 3ауа б0рк0лд0. ?ы6 т26р2 аша тыш7а к16 3алды.Нинд2й матур ирт2!

Й2йге 7ояш байта7 7ына ю4ары 1рм2л2г2н. Тышта ярай3ы 4ыны э9е.)й янында4ы мил2шт2 тур4айбар сырылдаша. ?ыйы7та к1г2рсенд2р г0р0лд2г2не ишетел2. Ба7сала4ы т1т2лд2 7ып-7ы6ыл с2с2к2л2р к166е8 яуын ала.

?ы6 был матурлы77а оба7 3о7ланып 7арап тор6о. Ул матур ирт2г2 эст2н ген2 р2хм2т у7ыны.